

Ingen vil kunne bestride, at det norske statholderskab »som så meget ellers i norsk 16-1700-tals historie fortrinnsvis blitt truffet av streiflys fra forskernes lamper«. Selvom enkelte historikere (O. A. Johnsen, Sverre Steen) har gjort oppmerksom på embedets potensielle muligheter overfor centralmagten, har man først og fremmest betonet dets reelle afmagt, og at det blev sat i skyggen af de kongeligt udnævnte specialkommissioner, bl. a. den betydningsfulde Bielke-kommission 1632. Senest har Knut Mykland fremhævet, at det traditionelle lensstyre netop fra 1630'erne nedbrydes ved den administrative specialisering i forbindelse med kongemagtens ekspansion og samfundets sociale differentiering.

Perioden mellem de to »store statholdere«, Aksel Gyldenstjerne og Hannibal Sehested 1601-42 har på mærkelig måde henligget som et tomrum; det udfyldes nu delvis af Øystein Ryans store magisterafhandling om Jens Juel til Kjeldsgårds statholderskab 1618-29, men bogens betydning rækker videre. Som et hovedresultat af sine studier fremhæver forf., at statholderen fra 1624, på tærskelen til kejserkrigen, blev en ledende skikkelse i norsk administration og politik, og at befæstelsen af embedets myndighed fortsatte under efterfølgeren, Christoffer Urne (1629-42), således at Sehested »langtfra startet på bar bakke, da han tok over i 1642«. Baggrunden finder Rian i, at »konsentrasjonen av myndighet hos hovedlensmanden på Akershus kan summeres opp i stikkordet: gravitations-effekten – tendensen till, at det ressursrike administrasjonssenteret tiltrekker sig myndighet på småsentrernes bekostning«. Jens Juel tolkes i det store hele som loyal udøver af majestæten vilje, men forfatteren betoner dog, at han lagde stigende selvstændighed og originalitet for dagen i sin embedsudøvelse, efterhånden som »han blitt varm i trøya«.

En række problemer kan nok stadig gøres til genstand for diskussion, specielt hvad angår Christian IV.s holdning til Norges anliggender, Norges hastigt voksende finansielle betydning for dobbeltmonarkiet i 1620'erne og 1630'erne, ligesom Enevold Kruses (1608-18) og Christoffer Urnes statholderskaber kunne behøve tilsvarende, monografiske studier. Øystein Ryans bog fremlægger omfattende undersøgelser og analyser af lensadministrationen, den fiskale administration og af statholderens forhold til Østlandets erhvervsliv, specielt til det nystartede Kongsberg sølvværk og til den voksende trælasteksport; vigtigst er dog nok hans fortrinlige analyser af Juels organisationsarbejde i forbindelse med den ekstraordinære beskatning. Som helhed repræsenterer bogen en dygtigt gennemført (og velskrevet) start; det mest negative, der kan siges om bogen, er vel nok, at det er skammeligt, at forskningsresultater, der skal tjene kommende generationers debat, præsenteres i et pauvert offset-tryk.

En bagatelrettelse til sidst: Det er sikkert korrekt, at det norske statholderskab har lagt grunden til Jens Juels velstand i hans sidste leveår (s. 48 f.), men det er ikke rigtigt, at Juel i januar 1631 afviklede sit finansielle mellemværende med rentekammeret (s. 46 og 84 f.); hans gæld blev konverteret til et fast gælds-brev til majestæten personligt, ligesom tilfældet havde været efter Knud Henriksen Gyldenstjernes administration af Bergenhus.

E. Ladewig Petersen

Povl Eller: Borgerne og billedkunsten på Chr. IV's tid. Udg. af Frederiksborg Amts hist. Samfund, Hillerød, 1975. 186 s. ill. Kr. 55.

Frederiksborgmuseets nye leder, Povl Eller, der i 1971 vandt sig doktorgraden på et såre digert værk om hoffets og aristokratiets malere i 1600-årene, har siden taget sig den prisværdige opgave på at undersøge, hvordan det var med borgerskabets interesse for kunst. Udgangspunktet er Helsingørs skifteprotokoller, der allerede fra o. 1600 viser, at billedkunsten var et selvfølgelig indslag i det borgerlige interiør. Nu ved enhver, der har haft

arkivmateriale af den art i hænde, at det ikke just har kunsthistorisk sigte. Kunstnernavne findes ikke; men der er alligevel ofte knyttet så mange oplysninger til især kobberstikkene, som udgjorde en stor del af billedmaterialet, at Eller har kunnet identificere dem og i stort tal gengive dem i sin bog. At bibelske billeder dominerer kan ikke undre, men også historiske emner, landskaber og genrebilleder er fyldigt repræsenteret. Adskillige ejede et stik af Christian IV's let genkendelige træk. Malerier fandtes lige så vel som skulpturer, men ingen af disse har kunnet genfindes i dag. På overbevisende måde viser Eller, at borgerskabets interesse for kunst begynder ca. hundrede år tidligere end antaget, at interessen virkelig gik i bredden, og at den kan sidestilles med den samtidige blomstring i kirkekunsten. Det hollandske indslag var stærkt, men man har i Helsingør virkelig valgt sig det, man ville have, ikke bare affundet sig med billig nederlandsk overskudsproduktion. Teknisk set har bogen sin styrke i den meget sikre sammenstilling af arkivoplysninger med kendt billedmateriale. Dens resultat er en ikke ringe ny viden om kunsten og kulturmilieuet i Christian IV's Danmark.

Sigvard Skov

Carl-Johan Bryld: Hans Svane og gejstligheden på stændermødet 1660. Odense University Studies in History and Social Sciences, Vol. 16. Odense University Press, Odense, 1974. 165 s. Kr. 30+moms.

Financieret af universitetets publikationskonto har man i de senere år ved Odense universitet udgivet en række specialeafhandlinger i uprætentios form, nemlig som maskinskrevet offset-tryk. Hvad der herved tabes i æstetisk henseende vindes til gengæld ved, at den betydelige mængde forskning, ofte af meget høj kvalitet, som de studerendes specialer udgør, herved bliver tilgængelig for en bredere kreds end ved de andre universiteter, hvor afhandlingerne som regel blot arkiveres.

Egentlig skulle man ikke tro, at der var meget mere at sige om statsomvæltningen i 1660, end hvad den hidtidige, efter danske forhold meget omfattende forskning, allerede har afsløret. Men Carl-Johan Bryld viser i sin specialeafhandling, at gejstlighedens rolle hidtil er blevet utilfredsstillende belyst. Forfatterens metode er for så vidt traditionel, som han ved en minutios kildekritisk analyse af især de berettende kilder, samt en registrering af hvilke dokumenter de enkelte medlemmer af præstestanden har underskrevet, søger at nå til en vurdering af gejstlighedens mål og midler under og efter stændermødet.

Den kildekritiske analyse giver bl. a. grundlag for at fastslå, at de dokumenter, som Niels Slange anfører i sin Suverænitetshistorie fra 1720, bl. a. det berømte kongebrev til Hans Nansen og Hans Svane 26/9 1660, må være falske. Derimod accepterer forfatteren beretningen om mødet i bispegården o. 1. oktober, hvor idéen om indførelse af arvekongedømmet første gang blev bragt på bane, hvorved biskop Hans Svanes rolle som initiativtager bekræftes. Derimod synes den menige gejstlighed ikke at have været særlig ivrig for politiske reformer. Dens hovedmål var en forbedring af præsternes katastrofale økonomiske situation, bl. a. ved en reduktion af adelens patronatsret og tiendefrihed, samt ved en beskatning der var lige for alle. Og til at opnå dette mål var kongemagten den eneste mulige støtte. På møderne den 8. oktober var det dog tilsyneladende først efter megen diskussion, at gejstligheden tilsluttede sig borgernes forslag om indførelsen af arveriget.

Specielt Hans Svanes politiske mål og taktik beskriver Bryld ud fra en detaljeret analyse af nogle notater, som Ribekapitularen Ludvig Pouch nedfældede på udvalgsrådet den 14. oktober, hvor man skulle udtale sig om de forfatningsmæssige konsekvenser af indførelsen af det arvelige monarki den foregående dag. Forfatteren mener, at Svane ved